

ІНСТИТУТ НАРОДНОЇ ОСВІТИ ТА ІНСТИТУТ СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ

У кінці 1920 — на початку 1921 р. в Полтаві проводилася велика організаційна робота зі злиття обох вишів у єдиний інститут народної освіти. Значну роль у цьому процесі зіграли Олександр Теофілович Булдовський (1887–1938) і Валентин Федорович Ніколаєв (1889–1937), відомі вчені-природознавці, голови навчально-учбової комісії Полтавського педагогічного інституту — колективного органу управління цим закладом. Вони розробили проекти статутних документів, якими керувалися під час створення об'єднаного вишу.

З 28 лютого до 16 березня відбулося чотири спільні засідання рад обох закладів. 2 квітня до Наркомосу було надіслане спільне клопотання про створення єдиного педагогічного ВНЗ, а 12 квітня відділ підготовки вчителів при Укрпрофосвіті затвердив об'єднання Полтавського педагогічного інституту з Історико-філологічним факультетом у Полтавський інститут народної освіти (ІНО) із чотирирічним терміном навчання. 22 квітня відбулося перше засідання ради об'єднаного інституту.

Спочатку ІНО мав два відділи: природничо-математичний (до якого ввійшли переважно студенти педагогічного інституту) і словесно-історичний, утворений на базі Історико-філологічного факультету. З педагогічного інституту до ІНО перейшли 262 студенти, а з Історико-філологічного факультету — 291. Студенти Історико-філологічного факультету, які раніше навчалися за університетською програмою, додатково вивчали низку педагогічних предметів: історію педагогічних учень, психологію, методику історії та ін. Викладацький склад Полтавського ІНО сформувався переважно з лекторів Педагогічного інституту і частково — Історико-філологічного факультету.

Загальне керівництво новоствореним вишем здійснювала науково-учбова рада представників від професорсько-викладацького складу, студентських організацій, губернського відділу народної освіти. До її компетенції належало визначення основних напрямів діяльності ВНЗ. Навчальні плани, штати викладачів і студентів ІНО за поданням науково-учбової ради затверджував Укрголовпрофос НКО УСРР.

Усі нагальні питання функціонування закладу оперативного вирішувало правління науково-учбової ради. За словами О. Т. Булдовського, до складу правління належали голова і товариші (заступники) голови, а також голови і секретарі відділів. Відділи теж мали окремі

ради, що керували їх внутрішнім життям. Господарськими справами займався господарський комітет, до складу якого науково-учбова рада надала двох представників, а ради відділів — по одному.

Головою науково-учбової ради та її правління був ректор інституту. 2 квітня 1921 р., тобто ще на етапі підготовки до об'єднання Історико-філологічного факультету і Педагогічного інституту, першим ректором новоствореного вишу обрали Володимира Олександровича Щепотьєва — відомого вченого, літературознавця, архівіста. Корінний полтавець, він народився 1880 р. в родині дрібного службовця. Закінчив Полтавську духовну семінарію (1900) та Петербурзьку духовну академію (1904) «по словесному відділу». Повернувшись до Полтави, викладав російську мову в єпархіальній школі для дівчат і в музичній школі, був членом Полтавської губернської вченої архівної комісії, засновником першої Полтавської української гімназії імені Івана Котляревського. З 1917 р. — викладач Полтавського учительського інституту, з 1918 р. — лектор Історико-філологічного факультету в Полтаві, з 1921 р. — лектор (а з 1926 р. професор) Полтавського українського вищого інституту народної освіти. Його наукові праці стосувалися творчості Т. Шевченка, Панааса Мирного, А. Тесленка, М. Лисенка, самобутності українського фольклору, етнографії. Окрім того, В. Щепотьєв читав публічні лекції для громадськості Полтави, проводив заняття з української мови і літератури на вчительських курсах. Інтелігентність, науково-літературна та громадська діяльність педагога й ученого, глибока повага колег із Полтавського ІНО зумовили те, що саме його обрали першим ректором цього навчального закладу.

А от більшовицьку владу такі українські патріотично налаштовані діячі науки й освіти, як В. О. Щепотьєв, не влаштували. Це добре розумів і новообраний ректор. Тому він подав заяву про складання ректорських повноважень «за станом здоров'я».

Обов'язки ректора Полтавського інституту народної освіти тимчасово, до березня 1922 р., виконувала проректор Наталія Юстинівна Мірза-Авакянц. У 1907 р. вона закінчила жіночу гімназію в Києві. Працювала на педагогічних курсах при Московському навчальному окрузі. У 1913 р. склала державний іспит при Московському університеті з правом викладати історію в середніх навчальних закладах. З 1918 р. — викладач Полтавського учительського інституту.

О. Т. БУЛДОВСЬКИЙ
Голова навчально-
учбової комісії Полтав-
ського педагогічного
інституту
в січні-жовтні 1920 р.

В. Ф. НІКОЛАЄВ
Голова навчально-
учбової комісії Полтав-
ського педагогічного ін-
ституту в листопаді
1920 р. — квітні 1921 р.

В. О. ШЕПОТЬЄВ
Ректор Полтавського
інституту народної
освіти у квітні 1921 р.

Н. Ю. МІРЗА-АВАКЯНЦ
(Дворянська)
Проректор
Полтавського ІНО
в 1921–1922 рр.

О. В. ХОДАК
Ректор
Полтавського ІНО
в 1923–1925 рр.

М. Х. ФАРБЕР
Ректор
Полтавського ІНО
в 1925–1930 рр.

У 1919–1920 рр. — продекан Історико-філологічного факультету в Полтаві. Автор багатьох наукових праць з історії селянського руху на Полтавщині та Харківщині. На посаді в. о. ректора ІНО Н. Ю. Мірза-Авакянц чимало зробила для підтримання життєдіяльності навчального закладу, матеріального забезпечення студентів і викладачів. Після складання повноважень продовжувала працювати (до 1924 р.) професором історії України.

7 березня 1922 р. наказом Наркомату освіти УСРР ректором Полтавського ІНО було призначено професора-історика Івана Федотовича Рибаківа, який працював на цій посаді до квітня 1923 р.

На початку 20-х рр. влада ректорів вищих навчальних закладів була істотно обмежена інститутом політкомісарів, які повністю контролювали роботу ректорів, особливо в кадрових питаннях. Так, у вже згаданому наказі НКО УСРР від 7 березня про призначення ректором І. Ф. Рибаківа одночасно політкомісаром при ньому поставили М. С. Гавриліву.

І лише 3 квітня 1923 р. ректором призначили комуніста Омеляна Васильовича Ходака. Він народився в селянській сім'ї. Навчався в учительській семінарії. Учителював у Самарській губернії. У 1917 р. був мобілізований до російської армії. Служив на румунському фронті, потім протягом 1918–1920 рр. у Червоній армії. У 1919 р. вступив до Компартії. На початку 1920 р. його призначили секретарем Ставропольського комітету РКП/б/. У 1922–1923 рр. працював завідувачем організаційного відділу Головного управління профосвіти НКО УСРР. Одночасно заочно отримав вищу освіту, закінчивши Харківський інститут марксизму. На посаді ректора Полтавського ІНО, яку обіймав до жовтня 1925 р., виявив організаторські здібності, забезпечив нормальну роботу закладу в той складний період.

Стабільно працював Полтавський ІНО і за ректорства Матвія Харитоновича Фарбера. Про цю людину відомо небагато. Народився в сім'ї учителя. Закінчив військово-фельдшерську школу, навчався у Петербурзькій військово-медичній академії та Київському комерційному інституті. У час Першої світової війни служив у військово-фельдшерській школі. Під час служби в Червоній армії в 1919 р. вступив до КП/б/У. З 1922 р. мешкав у Полтаві, де займався викладацькою діяльністю, працював інспектором профосвіти Полтавського губвідділу

народної освіти. З листопада 1925 р. до вересня 1930 р. обіймав посаду ректора Полтавського ІНО.

У роки відбудови народного господарства матеріальна база Полтавського ІНО була досить обмеженою. Спочатку інститут працював у двох невеликих будинках (на вулицях Стрітенській і Новокременчуцькій), але в липні 1921 р. Полтавський губвиконком передав йому будинок колишньої приватної гімназії Старицької на вул. Остроградського (нині вул. В. Чорновола). У 1923 р. губвідділ народної освіти порушив клопотання про передачу інституту будинків колишньої Другої чоловічої гімназії на Кіроцькій вулиці (нині вул. Остроградського, 2, де розміщений навчальний корпус № 1 педуніверситету). У них знаходилася партійна школа, яка працювала тут ще кілька років, а інституту надали будинок колишнього художньо-ремісничого училища. Нині на цьому місці знаходиться збудований у післявоєнний період головний корпус поштамту. Лише влітку 1927 р. ІНО отримав будинок колишньої Другої чоловічої гімназії.

У перший рік існування ІНО його нормальній роботі заважали нестача палива, гасу, меблів, підручників та іншої навчальної літератури. Навчання проводилося лише у вечірні години, бо вдень студенти працювали. Керівництво інституту намагалося розв'язати проблему одягу й харчування студентів за допомогою держави. Про це свідчить, зокрема, лист від 13 червня 1921 р., направлений проректором Н. Ю. Мірзою-Авакянц до Укрголов-

Навчальний корпус ІНО на вул. Луначарського, 2, де в кінці 20-их – у 30-их рр. розміщувався історико-філологічний факультет. Фото початку ХХ ст.

профосвіти, у якому інститут просив забезпечити студентів тканиною та виділити для них продовольчі пайки. Матеріальне становище викладачів у перші роки також було вкрай незадовільне. Їм видавали академічний пайок, але здебільшого не весь і з великим запізненням. Переважна більшість лекторів ІНО змушена була працювати додатково поза інститутом. Це негативно впливало як на рівень викладання, так і на стан наукової роботи.

У наступні роки матеріальне забезпечення викладачів і студентів поліпшувалося. Для опалення інституту виділялися дрова й вугілля. У листопаді 1923 р. інститут одержав для проведення ремонту 800 крб у твердій валюті. Це дало, нарешті, можливість установити електричне освітлення та водяне опалення, а також відремонтувати й частково обладнати гуртожиток на 32 ліжка. На початку 1929/1930 навчального року в п'яти гуртожитках проживало 437 студентів.

Більшовицька влада прагнула поповнювати вищі навчальні заклади вихідцями з робітників і селянської бідноти. У Полтавському ІНО це завдання розв'язувалося цілком успішно. Станом на 1 липня 1923 р. серед 326 студентів було 229 вихідців із селян, 28 — із робітників, 40 — зі службовців і 19 — із так званих «нетрудових елементів». Жителів села налічувалося 264, міста — 62.

Соціально-економічні умови того часу досить яскраво відбилися й на віковому складі студентів. На початку 1922/1923 навчального року в інституті було 30,5% студентів, вік яких не перевищував 21 року; 53% становили студенти віком від 21 до 25 років; 16,5% припадало на осіб у віці понад 25 років. Отже, більшість студентів вже мали життєвий і виробничий досвід та свідомо прагнули здобути необхідні знання. У наступні роки кількість студентів старшого віку навіть дещо зросла, помітно зросла у складі студентської молоді кількість жінок. Якщо на початку 1922/1923 навчального року серед студентів їх було 37%, то на початку 1925/1926 навчального року стало майже 46%.

Значна частина абітурієнтів вступала до ІНО за направленнями різних організацій. Так, у 1925 р. на 120 місць прибуло 155 осіб, із яких 34 зараховано без екзаменів. Серед зарахованих на навчання (127 осіб) було: відряджених органами КП (б) У — 6, ЛКСМУ — 7, профспілками — 70, комнеза-

О. А. ПОБЕДОНОСЦЕВ
*Провідний фізик інституту (1923–1928 рр.),
батько видатного вченого в галузі ракетно-космічної техніки
Ю. О. Победоносцева*

мами — 20, райвиконкомками — 7, окрпрофосвітою — 3. Рівень підготовки випускників був різний. Серед зарахованих лише 13 осіб мали середню освіту. Більшість прийнятих закінчили у свій час курси. Шестеро осіб були зараховані з нижчою освітою. Це ускладнювало процес навчання, вимагало диференційованого підходу до кожного студента. З цієї метою створювалися окремі навчальні групи.

Умови життя студентів були важкими. Денна робота й вечірнє навчання (заняття зранку частково розпочалися лише з 1924 р.) негативно відбивалися на здоров'ї.

За постановою ВУЦВК від 2 вересня 1922 р. для студентів запроваджувалися державні й господарські стипендії, але їхня загальна кількість і розміри були ще малі. У 1924/1925 навчальному році 86 студентів одержували державні стипендії (по 16 крб

50 коп. на місяць), 20 стипендій (по 12 крб 50 коп.) виплачував окружний виконавчий комітет із місцевих коштів, 7 стипендій (по 7 крб 50 коп.) — спілка працівників освіти. У наступні роки кількість стипендій дещо зросла. Проте швидке збільшення контингенту студентів змусило вдаватися до виплати частині з них стипендій у половинному розмірі.

Після відбудови народного господарства склалися кращі матеріальні та побутові умови для роботи ВНЗ. Змінювався й контингент студентів інститутів: до них ішла вже переважно молодь, яка закінчила радянську школу. Для поліпшення рівня підготовки спеціалістів наявна система поповнення ВНЗ із 1926 року була замінена конкурсними екзаменами, проте класовий принцип комплектування вищої школи зберігався.

У 1926 р. було прийнято 120 осіб, 54 учителів зарахували без екзаменів. На вакантні місця проводився конкурсний екзамен, у якому взяло участь 119 осіб, до інституту прийняли 66 вступників переважно з Полтавського, Лубенського й Роменського округів.

Соціальний стан студентів станом на 1 червня 1927 р. був таким: вихідців із селян — 58% (зокрема 39% — члени КНС), робітників — 6%, учителів та їхніх дітей — 18%, службовців — 16%, кустарів — 2%. Навесні 1928 р. при ІНО були організовані чотиримісячні курси «профтісячників» для підготовки до вступу робітничо-наймитської молоді. Із 87 курсантів при комплектуванні інституту студентами

Бібліотека ІНО, 1924 р.

Випуск студентів ІНО, 1924 р.

Колектив викладачів і студентів гуманітарного відділу ІНО, 1924 р.

зарахували 59 осіб. Решту слухачів курсів було прийнято на робітфак, який розпочав роботу наступного навчального року. Створення робітфаку відразу ж позначилося на соціальному складі студентів. Серед них збільшилося число робітників і селян-бідняків. У 1929/1930 навчальному році з 821 студента ІНО та робітфаку було (у відсотках) робітників і їхніх дітей — 24,5, наймитів — 4,2, селян-бідняків — 19,5, середняків — 16,3, трудової інтелігенції (учителів) — 19,2, службовців — 15,3, кустарів — 1.

Ще на початку 20-х рр. у Полтаві почали працювати вищі педагогічні курси, перейменовані у 1925 р. на педтехнікум. Технікум уважався вищим навчальним закладом і готував учителів початкової школи. Виникла потреба усунути існування по суті однакових, але різних за формою вищих педагогічних закладів. При злитті в 1928 р. педтехнікуму з ІНО в останній перейшла і частина викладачів.

Кількість викладачів, лаборантів і технічного персоналу значних змін не зазнала. У 1922–1928 рр. в ІНО працювали 20–22 штатних і нештатних викладачів. Лише з 1928/1929 навчального року в зв'язку зі злиттям ІНО з педтехнікумом відбулося значне збільшення контингенту викладачів (41 особа). За соціальним походженням переважна більшість викладачів ІНО була вихідцями з селян, службовців і сімей служителів культу. У 20-ті рр. основний склад викладачів утворився за рахунок дореволюційної інтелігенції.

Серед викладачів, які прекрасно зарекомендували себе у 20-і рр., слід назвати педагога Г. Г. Ващенка, філософа І. Я. Чаленка, істориків І. Ф. Рибаківа, О. М. Васильєва, Н. Ю. Мірзу-Авакянц, математика В. С. Воропая, зоолога О. Т. Булдовського, філолога О. Т. Бузинного.

Безпосередніми організаторами навчальної, наукової та виховної роботи серед студентів ІНО були кафедри: історії філософії, всесвітньої історії, історії України, історії української літератури, історії російської літератури, російської історії, всесвітньої літератури, історії мистецтв, української мови, порівняльного мовознавства, класичної філології, соціальної педагогіки, політекономії та статистики, німецької мови, французької мови, анатомії, еволюції техніки, краєзнавства, математики, ботаніки.

У 1926/1927 навчальному році розпочинається перехід на чотирирічний термін навчання. З третього курсу вводилася часткова спеціалізація в галузі суспільствознавства, природознавства та математики. 1928/1929 навчального року в зв'язку зі злиттям ІНО та педтехнікуму створюються факультети молодшого та старшого концентру. Факультет старшого концентру, який готував

Правління Полтавського ІНО, 1924 р.

Інститутська обсерваторія, 1928 р.

учителів V–VII класів, мав такі відділення: соціально-економічне, фізико-математичне та агробіологічне. На факультеті молодшого концентру, що готував учителів початкових класів, з 1929/1930 навчального року існувало дошкільне відділення.

Постійна увага в роботі ІНО приділялася виробленню нових форм і методів навчання та виховання. Спочатку у ВНЗ переважав лекційний метод. Але нове робітничо-селянське поповнення інституту, із його жадобою до знань і революційним ентузіазмом, неминуче вимагало зближення викладача з аудиторією, диференційованого підходу до кожного студента, упровадження більш ефективних методів навчання.

Перехід до активних методів навчання та поліпшення матеріальної бази ІНО прискорили створення нових навчальних кабінетів. Якщо на початку 1923 р. їх було лише три (фізичний, хімічний і зоологічний), то вже наприкінці 1925 р. — дев'ять. Відкрилися нові кабінети суспільствознавства, педагогіки, математики, ботаніки, краєзнавства та мистецтвознавства. Фонд бібліотеки ІНО в той час налічував понад 30 тис. книг.

Найбільш раціональним методом навчання вважали тоді «Дальтон-план», який рекомендувався Наркомосом УСРР для шкіл, ВНЗ і технікумів. За цим планом класні кімнати мали замінюватися предметними лабораторіями, а учні чи студенти весь програмовий матеріал повинні були опрацьовувати самостійно. Роль учителя і викладача ВНЗ зводилась до обов'язків консультанта. У Полтавському ІНО на «Дальтон-план» було вирішено перейти в 1924/1925 навчальному році. Найбільш рішучі кроки в запровадженні нової системи зробили викладачі суспільствознавства. Методологічна помилковість самого «Дальтон-плану» і невідповідність умов у ІНО для його застосування (тіснота приміщень, великі студентські потоки, недостатня забезпеченість літературою тощо) змусили вже в наступному навчальному році зробити планомірний відступ від лабораторизації. Проте під впливом «Дальтон-плану» пізніше поширився бригадно-лабораторний метод.

Важливим елементом навчальної роботи в Полтавському ІНО була педагогічна практика. Керівництво нею здійснювало спеціальне бюро практики у складі двох викладачів і трьох студентів. Студенти першого й другого курсів проходили практику в дитячих будинках, молодших класах школи, де знайомились зі шкільним життям, з організацією навчальної роботи. Студенти третього курсу вивчали роботу старших класів школи та виконували практичні роботи. Але активна робота студента в класі спочатку передбачалась тільки за згодою вчителя. Лише в 1925 р. студенти третього курсу дістали можливість давати уроки. Терміни практики у школі були короткі: 2 тижні на першому і другому курсах, 4 тижні — на третьому курсі. В час канікул студенти були зобов'язані ознайомитися з роботою культосвітніх установ на селі (сільбуді, хати-читальні), працювати в дитбудинках, піонерських загонах, вивчати окремі питання педагогічного процесу в сільських школах. Відсутність тривалої активної роботи студента-практиканта компенсувалася проходженням річного педагогічного стажу після закінчення третього курсу.

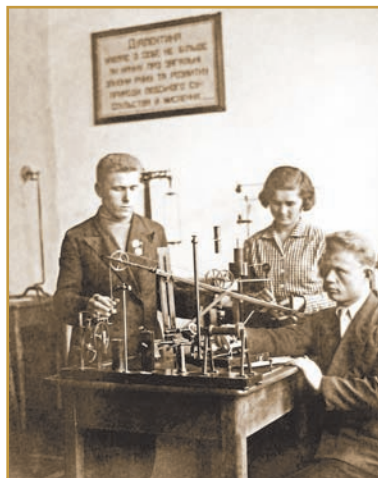
З метою вивчення виробництва студенти відвідували місцеві паровозоремонтні майстерні, електростанцію, сільськогосподарську дослідну станцію. Крім екскурсій місцевого значення, проводилися виїзди до великих промислових і культурних центрів. Так, у грудні 1925 р. група кращих студентів побувала на 15-денній екскурсії в Москві й Ленінграді, де ознайомилася із системою навчання і виховання, роботою дитячих колективів та дитячою творчістю, вивчали стан викладання циклу педагогічних дисциплін у Московському педінституті імені Герцена. Крім того, екскурсанти відвідали найважливіші музеї, історичні пам'ятники, театри. У наступні роки студентські екскурсії до Москви й Ленінграда набули систематичного характеру. Екскурсії проводилися також до Києва, Харкова, Одеси, Кам'янця-Подільського, Криму.

Колектив ІНО проводив важливу роботу з підвищення кваліфікації вчителів. Інститут скликав учительські конференції, вів роботу предметних гуртків Полтави. Учителі відвідували кабінети ІНО. Викладачі інституту проводили заняття на літніх учительських курсах. Наприкінці 1925 р. інститут порушив перед управлінням профосвіти Наркомосу питання про перепідготовку вчителів при ІНО та створення для цього спеціального відділу.

У 1926/1927 навчальному році при ІНО вже працювали двомісячні курси з перепідготовки вчителів. Навчальні й робочі плани курсів розробляла факультетська комісія. Це була перша спроба пов'язати перепідготовку вчителів із педагогічним ВНЗ.

На початку 1929 р. викладачі ІНО вперше розпочали роботу зі студентами-заочниками Всеукраїнського інституту народної освіти (Харків). На зимовій сесії проводились лабораторні роботи за планами, надісланими з Харкова, приймалися екзамени.

Першочерговою проблемою в той час була ліквідація неписьменності. Кілька груп лікнепу працювало безпосередньо в ІНО. Заняття проводили викла-

*Заняття у кабінеті фізики,
1930 р.*

Випуск студентів ІНО, 1930 р.

дачі та студенти інституту. Тільки в 1929 р. колектив ІНО домігся ліквідації неписьменності серед 322 осіб. В умовах здійснення політики українізації, навчання неписьмених проводили рідною для них мовою.

Наукова робота в ІНО у перші роки його існування перебувала на етапі становлення. Лише 1924/1925 навчального року почав видаватися «Бюлетень» педагогічно-наукового характеру. У 1925/1926 навчальному році вийшли три випуски «Записок Полтавського ІНО», що містили наукові та методичні статті, а також матеріали звітнього характеру. Зміст опублікованих у них матеріалів був досить різноманітним. Так, у IV томі були вміщені наукові статті О. Т. Бузинного з історії міського театру Полтави і викупу з неволі М. С. Щепкіна, С. О. Іллічевського про українські назви рослин, їхнє походження та класифікацію, матеріали О. Т. Булдовського щодо фауни річки Ворскли. У томі надруковані методичні статті М. Ф. Ніколаєва і В. С. Воропая про викладання курсів ботаніки та математики в Полтавському ІНО. До наукових записок унесено й найкращі праці студентів. Це статті з історії класової боротьби на Полтавщині в період феодалізму (Ф. А. Герасименко «Бунт кріпаків Семена Кочубея в 1814 році», К. І. Козубенко «Повстання турбаївських селян»). У другій частині наукових записок опубліковані матеріали про навчальну, адміністративну і господарську діяльність ІНО за 1926/1927 навчальний рік.

Підручників з багатьох предметів бракувало. Тому викладачі ІНО готували тексти посібників, які друкувалися на склографі. У 1925/1926 навчальному році були надруковані посібни-

ки з курсу «Аналіз нескінченно малих чисел» В. С. Воропая (52 примірники) і загальний курс «Анатомії та фізіології людини» Г. Ф. Ногая (60 примірників). У наступному навчальному році з'явилися підручники й посібники М. Ф. Бузинного «Загальний курс ботаніки» й О. Т. Бузинного «Найголовніші граматичні й стилістичні особливості української мови» та ін.

Поступово Полтавський ІНО став центром наукової думки в місті. Чимало викладачів брали участь у роботі Полтавського наукового товариства при Всеукраїнській академії наук, що діяло в 1924–1928 рр. Його фундатором і головою був професор В. О. Щепотьєв. Викладачі ІНО також працювали як наукові співробітники в історичному архіві та краєзнавчому музеї.

Успішному залученню студентів до наукової роботи сприяло виконання дипломних (кваліфікаційних) робіт і їх захист. Часто вони захищалися через кілька років після закінчення теоретичного навчання, бо практична робота на вчительській посаді затримувала виконання кваліфікаційної роботи. Проте дипломні роботи нерідко виростили у вагомий науковий дослідження. Так, закінчивши теоретичне навчання в 1924 р., майбутній відомий історик А. І. Козаченко працював у Полтавській торговельно-промисловій школі. 21 грудня 1927 р. він успішно захистив роботу з теми «Полтавщина як об'єкт історико-культурних екскурсій».

В організації навчальної, наукової, виховної й господарської роботи в інституті важливе місце належало правлінню, до якого входили ректор, проректор, декани, представники студентських організацій, окрнаросвіти і секції науко-

*О. Т. БУЗИННИЙ
Професор, 1925 р.*

вих працівників. У березні 1930 р. діяльність правління як органу колегіального керівництва ВНЗ припинилася, а його функції були покладені на директора інституту та завідувачів факультетів. Перестали діяти також факультетські комісії, а роль циклових комісій обмежувалася навчально-методичними функціями.

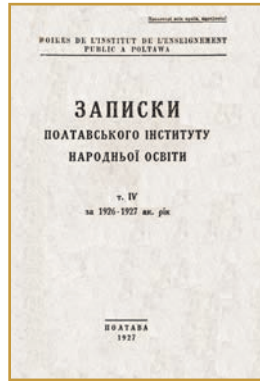
Одним із першочергових завдань радянської влади в галузі освіти була комунізація вищих навчальних закладів. Тому вже наприкінці 1921 р. в Полтавському ІНО утворився осередок КП (б) У, до складу якого спочатку ввійшли троє студентів-комуністів. Надалі кількість комуністів у ВНЗ зростала разом зі збільшенням робітничого й бідняцького прошарку серед студентів. Так, у 1929 р. серед прийнятих на навчання 496 осіб було вже 32 членів і 10 кандидатів у члени партії, 18 членів і 7 кандидатів навчалися на робітфаці.

Спочатку в партійному осередку не було викладачів-комуністів. Для посилення партійної організації ІНО міський комітет партії прикріпив до неї кількох комуністів із партійних осередків інших установ, зокрема З. С. Фіалковського — завідувача губнаросвіти.

Постановою Раднаркому УРСР від 26 квітня 1921 р. в усіх вищих навчальних закладах запроваджувалося обов'язкове вивчення історичного матеріалізму, теорії пролетарської революції, політичного ладу РСФФР і УСРР, основ організації виробництва й розподілу та плану електрифікації. Через відсутність викладачів-комуністів серед викладацького складу Полтавського ІНО для читання обов'язкових курсів суспільних наук губком партії виділив лекторів-комуністів. При збільшенні чисельності інститутського партосередку зростав і його вплив на життя ВНЗ. Дуже скоро партійне керівництво набуло адміністративного диктату. Своім першочерговим завданням комуністи вважали політичний контроль за підготовкою «червоних спеціалістів».

Комсомольці інституту спочатку організаційно об'єднувалися зі спорідненою групою комсомольців педтехнікуму. Лише в 1925 р. утворився самостійний осередок комсомольців ІНО, із 37 членів і кандидатів у члени ЛКМСУ. Головним завданням комсомольського осередку було піднесення політичного рівня членів організації та поліпшення їхньої академспішності. У 1929/1930 навчальному році серед студентів ІНО та робітфаку було вже 253 комсомольці.

На початку 20-х рр. у Полтавському ІНО діяли студентські «автономні громади», які утворилися ще на Історико-філологічному факультеті. Життя студентських «громад»

Записки Полтавського інституту народної освіти за 1926–1927 та 1928–1930 рр.

студком у 1923/1924 навчальному році був М. Дементієнко, секретарем — С. Данішев.

На початку 20-х рр. серед нового поповнення студентів були і члени різних галузевих профспілок. Це зумовило певні незручності організаційного характеру та необхідність створення єдиної профспілкової організації. Серед студентів спочатку виникає профспілкова секція (Ф. В. Усенко, Г. П. Пінчук, О. К. Касименко). У 1923 р. організоване Виконавче бюро студентів, яке підготувало створення в 1925 р. єдиної загальної профспілкової організації працівників освіти («Робос»). Виконавче бюро студентських організацій, а згодом профспілковий комітет «Робосу» очолив О. К. Касименко. Він закінчив інститут у 1926 р. й пізніше став відомим ученим у галузі вітчизняної історії, директором Інституту історії АН УРСР.

*Д. Д. ІВАНЕНКО
Студент Полтавського ІНО 1922–1923 рр., майбутній д-р фіз.-мат. наук, директор Інституту математики АН УРСР, лауреат Державної премії СРСР, 1950 р.*

*М. В. ПАСІЧНИК
Випускник фізико-математичного факультету Полтавського інституту соціального виховання 1931 р., майбутній академік АН УРСР. Фото 60-х рр.*

*О. К. КАСИМЕНКО
Студент факультету соціального виховання, секретар комсомольського осередку ІНО в 1925–1926 рр. Фото 60-х рр.*

характеризувалося просвітництвом, незалежністю від спроб комунізації життя молоді. На противагу їм виникають нові організації, — студентські комітети (студкоми). В ІНО студком утворився у 1923 р. Разом із партійною та комсомольською організаціями він вів боротьбу з рештками студентських «громад», активно втручався в різні сторони життя інституту. Він займався обліком академспішності, відвідування, дбав про матеріальне забезпечення молоді. Головою

профком став важливим керівним органом усієї студентської молоді. У його складі працювали різні комісії (академічна, культкомісія, організаційна й економічна), які відали певними ділянками роботи. Члени профкому брали активну участь у роботі загальноінститутських комісій (контрольно-навчальної, видавничої, шефської та ін.). Виконували студком і профком і суто політичну функцію. За їхньою допомогою влада постійно перевіряла склад студентів. Осіб, що приховували своє справжнє соціальне походження, а також родичів репресованих виключали з ВНЗ.

Студенти були активними учасниками громадської роботи в інституті та за його межами. Вони видавали журнал «Іновець», організовували лікнепи, брали участь у роботі організацій «Геть неписьменність!», «Друзі дітей»,

«Друзі книги», «Культзмичка» та інших, підписувалися на позику індустріалізації, збирали кошти на будівництво літака «Відповідь Чемберлену», влаштовували спортивні змагання, проводили літературні й інші вечори. Особливо значною була робота на селі товариства «Культзмичка». Так, у 1927–1929 рр. спеціальна група студентів і викладачів працювала у приміських селах Нижні Млини, Судіївка, Тростянець та інших. Група безкоштовно ремонтувала плуги, сівалки, борони, навчала грамоти неписьменних, готувала селянську молодь до вступу на робітфак ІНО, дала у селах шість вистав. Колектив інституту зібрав 1434 крб, щоб купити трактор для підшефного села Нижні Млини.

В інституті була добре налагоджена робота студентського хору, у якому вивчалися пісні українських, російських, білоруських та зарубіжних композиторів, зокрема й дитячі пісні. Учасники хору проходили також практику диригування, гри на музичних інструментах, методу хорového співу, постановку голосу, дикції, вивчали принципи роботи хорових гуртків. Кожен учасник занять мав стати у майбутньому керівником хору в школі. Керівником хору був відомий український композитор, професор В. М. Верховинець.

Хор виступав не лише в інституті, а й поза його стінами. Так, лише в 1925 р. концерти хору відбулися у залізничних майстернях, агротехнікумі, міському театрі, військовій частині, перед учителями.

На межі 20–30-х рр. вище партійно-радянське керівництво СРСР остаточно відмовилось від принципів НЕПу і стало на позиції адміністративно-командної системи управління економікою, форсованої індустріалізації, суцільної колективізації сільського господарства, ліквідації «капіталістичних елементів». Освітня система реформувалася згідно з амбітними планами «соціалістичної реконструкції народного господарства» та комуністичної «культурної революції». У рішеннях листопадового (1929 року) пленуму ЦК ВКП (б) передбачалась уніфікація вищої та середньої спеціальної освіти й реорганізація її за галузевим принципом. Відповідно до постанови ЦВК та РНК СРСР від 23 липня 1930 р. «Про реорганізацію вищих шкіл, технікумів і робітфаків», 11 серпня 1930 р. була видана постанова РНК УСРР «Про реорганізацію мережі й системи педагогічної освіти». В Україні, як і в інших радянських республіках, устанавлювалося три типи педагогічних навчальних закладів: педінститути, що давали вищу освіту; інститути соціального виховання — незакінчену вищу; педтехнікуми, дворічні та однорічні педагогічні курси — середню спеціальну освіту.

За наказом директора Полтавського ІНО М. Х. Фарбера від 24 серпня 1930 р. у зв'язку із запровадженням реформи педагогічної освіти в Україні заклад перейменовано на Полтавський інститут соціального виховання (ІСВ). На ВНЗ покладалося завдання готувати вчителів для семирічної школи.

Керівниками закладу в той час були члени партії К. П. Жагар і Р. П. Куліненко, яких на посаду директора ІСВ призначив Наркомат освіти УСРР. Карл Петрович Жагар (1883–1938) народився в маєтку Феймана Вітебської губернії. Отримав незакінчену вищу освіту, навчаючись на фізико-математичних факультетах Київського та Одеського університетів. Був учителем математи-

*На виставці в Будинку композиторів, крайній зліва
Г. П. Пінчук, випускник Полтавського ІНО 1930 р.,
міністр освіти УСРР (1949–1958). Фото 70-х рр.*

ки на різних професійних курсах і робітфаках в Одесі та Житомирі. У 1926–1930 рр. був директором педагогічних технікумів у Шепетівці та Нікополі. У жовтні 1930 р. призначений директором Полтавського ІСВ, на цій посаді перебував до вересня 1931 р., коли його перевели до Сталінського комуністичного університету завідувачем навчального відділу. Репресований за сфальсифікованою НКВС справою.

Згодом Полтавський інститут соціального виховання очолював Родіон Петрович Куліненко. Він народився 1891 р. у станиці Карпильська на Кубані, де здобув початкову освіту в церковно-парафіяльній школі і працював з батьками у власному селянському господарстві. У 1916 р. призваний до царської армії. Після демобілізації в 1918 р. переїхав до України. Був обраний головою сільради с. Слов'янки на Катеринославщині. Вступив до КП (б) У. Упродовж 1919–1922 рр. перебував на низовій партійній роботі. У 1922–1925 рр. навчався в Комуністичному університеті імені Артема, а потім два роки — в аспірантурі Українського інституту марксизму. Викладав суспільно-політичні дисципліни в Ніжинському та Кам'янець-Подільському інститутах народної освіти. У жовтні 1931 р. був призначений на посаду директора Полтавського ІСВ, де пропрацював до вересня 1933 р. Подальша доля Р. П. Куліненка невідома.

Наприкінці серпня 1930 р. з Наркомосу УСРР надійшов новий навчальний план інституту соціального виховання. У ньому передбачалося скорочення годин на вивчення теоретичних курсів і збільшення часу на проведення практичних занять та педагогічної практики, яка в навчальному плані інституту народної освіти займала порівняно невелике місце. Замість чотирирічного запроваджувався трирічний термін навчання.

На той час інститут уже мав більш-менш задовільну навчально-матеріальну базу: два просторих навчальних корпуси, чотири студентських гуртожитки та кілька допоміжних приміщень. У 1940 р. було завершено будівництво нового великого гуртожитку на вул. Остроградського. З цього часу в усіх гуртожитках проживало понад 1000 студентів. Кафедри мали добре обладнані лабораторії: хімічну, фізичну, анатомії й фізіології, зоології, ботаніки; кабінети: марксизму-ленінізму, фізики, математики, педагогіки, мови і літератури, історії. Інститут отримав спортивний зал, спортивний майданчик, де регулярно проводилися заняття, тренування та змагання.

К. П. ЖИГАР
Ректор Полтавського
ІНО в 1923–1925 рр.

П. П. МАСЛІК
Секретар правління
Полтавського ІНО

В. С. ВОРОПАЙ
Професор математи-
ки Полтавського ІНО

В. М. ВЕРХОВИНЕЦЬ
Професор,
1928 р.

З 1927 р. при агробіологічному відділі ІНО заснований ботанічний сад. Спочатку це були навчальні дослідні ділянки, де студентами проводилися практичні спостереження та досліді. Згодом інститут отримав частину колишнього архієрейського саду. У середині 30-х рр. сад реорганізували у агробіологічну станцію тоді вже педінституту. Завідувачем агробіостанції був Л. С. Коцюбинський. Усіма роботами керував професор П. Є. Соцін, який і започаткував колекцію декоративних дерев та кущів. Через кафедру ботаніки агробіостанція підтримувала зв'язки з іншими ботанічними садами України, науково-дослідними інститутами та деякими зарубіжними науковими установами.

В інституті у 30-х рр. була досить велика і цінна науково-педагогічна бібліотека, фонд якої перед війною становив 165 тисяч томів наукової й підручної літератури. Чималу роль у справі комплектування та впорядкування бібліотеки відіграла одна з перших її завідувачок Г. І. Каган, яка згодом працювала старшим викладачем кафедри російської мови.

Успіхи й невдачі, які переживала країна в умовах тоталітарної системи, відбивалися й на співробітниках і студентах. Викладачі отримували невелику зарплату, студенти — мізерну стипендію. З 1928 до 1935 рр. діяла нормована система постачання продовольчими та промисловими товарами. Студент-філолог Полтавського інституту соціального виховання 1930–1933 рр. пізніше відомий педагог і поет, М. К. Пойдеменко пригадував: «Учитися було важко. Був період зловісного голодомору. Але

бажання набути вищу освіту, стати педагогом змушувало терпіти всі незгоди й лиха. Була стипендія, давали картки на хліб і також на сніданки, обіди та вечері. Однак для молодих людей усього того було так мало, що завжди ходили напівголодними, виснаженими».

На початку 30-х рр. інститут соціального виховання мав два факультети: шкільний і дошкільний. На шкільному факультеті були відділи: техніко-математичний, агробіологічний, соціально-економічний і мовно-літературний. Деканом шкільного факультету у жовтні 1930 рр. призначено І. М. Ромера, дошкільним факультетом керувала Н. П. Кушніренко, яка завдяки організаторським здібностям, майстерності у викладанні педагогічних дисциплін мала великий авторитет серед студентів і викладачів.

У 1930–1931 навчальному році в інституті працювали кафедри історії, педагогіки, дидактики, дошкільного виховання, політекономії, діалектичного матеріалізму, мовознавства, літератури, математики, фізики, хімії, політехнізму, землезнавства, сільського господарства. Рік праці Полтавського інституту соціального виховання показав, що така номенклатура кафедр недосконала і її треба змінювати. Виникла потреба окремі кафедри ліквідувати, а деякі об'єднати, що й було оформлено наказом директора інституту від 22 жовтня 1931 р. У новому переліку кафедр уже немає кафедри політехнізму, кафедра дидактики з'єдналася з кафедрою педагогіки, кафедри землезнавства та сільського господарства об'єднали в кафедру агрономічних наук.

Члени студентського комітету ІНО, четвертий зліва М. Дементієнко, п'ятий — С. Данишев, 1923 р.

Жінхоранс ІНО (керівник — В. М. Верховинець), 1930 р.